

MIÉRT NEM „SZÓL” NÉMETH LÁSZLÓ?

Szobámból rálátok a Balatonra. Az elnyúló Tihanyi-félsziget, ahol lakom, megszakítja ezt a látványt. Ha tovább viszem a tekintetemet, jobbra az erdő mögött Sajkod házai húzódnak. Innen nem látni őket. Vékonyka út visz be oda a félsziget peremén. Ott áll – egyre kevesebben tudják – Németh László háza. Hol vagytok, tihanyi nagy szellemek? Illyés Gyula és Borsos Miklós, hogy csak kettőt említsünk még a népes társaságból. Borsos házat még vannak, akik ismerik. De Illyés Gyuláét? S azt a szellemi épületet, az igazán emberszabásút, a lakhatót ki ismeri még? S amikor eláraszt a hír-özön, reggel, délben és este, eszembe jutnak az „örzők”, akik tudtak vigyázni a strázsán.

S eszembe jutnak régi irodalom órák, amikor tanítványaimmal megpróbáltuk megközelíteni Németh László írásait. Drámákat olvastunk, regényeket elemeztünk. Más-más művet kapott az osztályban több csoport, és beszámoltak egymásnak, mit jelentett nekik ez a szellemi birkózás. A legemlékezetesebb számomra, amikor az *Irgalom* című regény került sorra (nem feledve az *Iszony* vagy a *Gyász* vagy az *Égető Eszter* mélységeit). A másik emberért élő élet példázata az *Irgalom*-ban túl minden politikán ma is sürgetően időszerű. Mert valami nagyon furcsa, kisszerű világ az, ami – ha nem vigyázunk – kiépül körülöttünk.

Illyés kérésére ír Németh László az oktatásról (*A tanügy rendezése*, 1945). „Ahogy mind nehezebb lesz (lassan a falvakban is) elmaradt embernek lenni: olyan nehéz a magasabb műveltség légkörében megmaradni. Nincs hozzá társaság, család, hivatás, szórakozás. Hisz még az írók könyveiből, a tehetségesekéből is, az a vulgárműveltség szól hozzá, amelyhez hivatalában, vendégei körében alkalmazkodnia kell. (...) Az emberek műveltsége a mi korunkban jobban össze van láncolva, mint régen: az egyéni műveltség belevész a tömegműveltségbe. A tömegműveltségnek kell hát megközelítenie a régiek egyéni műveltségét.”

„A tantárgyak összevonásánál is nagyobb erőmegtakarítást érünk el, ha megpróbálunk ’tudás’-on mást érteni, mint eddig. A középkorban, mikor a könyv ritka kincs volt, a fej volt a könyv: minden doktor egy könyvtárat hordott a süvege alatt. A mai iskola is még mindig ezekre a nagy süvegű

doktorokra emlékeznek. Egy második földrajzvizsgára a kisdíjaknak, ha győzné a nagy könyvet, annyi idegen szót kellene fölvennie, mint egy bonctani szigorlatra. A hatodikos vegytanban (Szent-Györgyi említette egy előadásában) olyan dolgokat kell bevágni, amiket a Nobel-díjas vegyész sem tud. Mi szükség erre? Hisz ma még a kutató tudós is polcon tartja az emlékezetét; azt tudja, hová kell nyúlnia. A tudás ma képesség és tájékozottság. Az iskolának áttekintést kell adnia, s bizonyos képességeket tornáztatni. Sokkal kevesebb lexikon és sokkal több mozgékony. A jó tankönyv: negyvenoldalas 'térkép', amely eligazít, s egy antológia, amely százfelől csilantja meg az anyagot, s kívánatosá teszi az írókat – biológiában, fizikában: a kutatást. A jó iskola ma: bevezetés a könyvtárba vagy a laboratóriumba."

Sajkodi esték: itt alkonyatkor is látszik a Nap fénye. Naplementék idején elgondolkodom, miért nem „szól” ma Németh László? Holt betű volna, amit leírt? Koszorúkat, emléktáblákat látok, de nem érzem azt az igényességet körülöttem, ami Németh László életművéből ma is sugárzik. „Bealkonyult” a gondolkodásnak? Vagy csak ún. „politikai gondolkodás” létezik?

Ezt írja másutt: „Ami nemzeti szempontból szomorú, hogy Európa egyik olyan népe vagyunk, mely évszázadok óta egyre közvetlenebb életveszélyben a lét-nemlét határán élt, az írónak egy ironikus világban komolyságot s már-már ószövetségi méltóságot adott. Hol kapott a tanulmányírás olyan feladatot, mint a mi ifjúkorunkban, ahol a szétfoslott nemzeti tudatot kellett a maga erejéből újrászőnie? A lázálomszerű, valóságos országokban, melyekben polgárai éltek, majd szétszóródtak, az irodalom őrizte az igazit, a virtuális Magyarországot, amely összefűzte s fölemelte őket. S ez a virtuális Magyarország itt-ott már a virtuális Európa, az emberhez méltó élet modelljét is ott hordja magában.” (*Levél a szerkesztőhöz*. In: *Kiadatlan tanulmányok* II. 480.o. Magvető, 1968)

Fájóan időszerűek Németh Lászlónak ezek a sorai. Évtizedek múltak el (fél évszázad!), és még mindig hiányzik a közgondolkodásból (ha egyáltalán van ilyen) az emberi minőség – általában a minőség – fogalma, hiányzik a dolgok egységben látására való igény és törekvés, világkép nélkül, csak a saját „szűk-határú” létezésével törődünk, személyiségi jogainkat hangoztatva, köz-ügyekkel, közösséggel, családdal, néppel, hazával nem törődve. Vagyonosodni akar egy ország, de hiányzik az a vágy, hogy magunk fölé emelkedjünk. Szétdarabolódunk, elmagányosodunk, ahelyett, hogy odafigyelnénk egymásra, azokra, akik számára az emberi élet kereteit jelentette a nép, a nemzet. Magyarország és Európa: tágabb és szűkebb valós, kulturális hazánk, kultúránk, otthonunk. Érdemes odafigyelni a következő mondataira is:

„Szórakozásaink megválasztásában látszólag több a szabadságunk, mint munkánkéban. Valójában ezt is elég szorosán meg szokta szabni az alkalom, a környezet, a társadalom szokásjoga. Pedig ha valahol, hát itt kell ma magunkért küzdeni. A tőkésvilág, tudjuk, megfordította a viszonyt termelés és élet, fogyasztás közt; régen az emberek azért termeltek, hogy élhessenek, ma azért élnek, hogy fogyasszanak. Ha új autót, rádiót, televíziót, filmet, műanyaginget, sószórót, játékszert termelnek: akkor a polgár azt kötelességének érzi, hogy megvegye. S e termelvények megszerzése és elfogyasztása közben el is telik az élete. Félős, hogy az életszükségleti cikkek, szórakozási alkalmak bővüléseivel nálunk is erre hajlik az élet, az emberi agyat szórakozás ürügyén elborítják a rábocsátott termelvények.” (*Ha most lennék fiatal*, Sajkodi esték, Bp. 1961. 63.o.) A „ránk bocsátott termelvények” piacósított világában ne múljék el embertelenül, otthontalanul, hazátlanul az életünk!

A vallásos nevelésről írt esszéjének néhány gondolata újra és újra szíven üt. „Az érvényesülési ösztönt elzsongítani, ha lehet is: hiba volna. De helyes életcélok kitűzésével és elfogadtatásával át lehet nevelni erkölcsi lendületté.” Ugyanott olvasom: „A nevelőnek tulajdonképp nincs is nagyobb feladata, minthogy magában építse fel a példát, amellyel a fiatal lélek tájékozódó (s részben utánzó)-kedvét az igazi nagyság felé fordítja, hogy ott a családban, osztályban jöjjön létre az az atmoszféra (mert hisz igazán nevelni csak atmoszférával lehet), amelyben az érvényesülési ösztön erkölcsi ösztönné alakul.” Atmoszférával nevelni: micsoda intelem! S ha komolyan vennénk, hogy atmoszférája van (kell, hogy legyen!) családnak, falunak, városnak, országnak, akkor nem hárítanánk át minden feladatot az iskolára, mert tudnánk – Illyéssel szólva –, hogy „mindenki, de mindenki hadviselő”. Eltűnődik Németh László: „Arról (...) nem vagyok meggyőződve, hogy az ember traktoraival és televíziójával, de Istene nélkül, ha bizonyos feladatokat meg nem old, valóban különb lesz, mint Istenével volt, traktortalan. Abban is igazat adok, hogy az állam nem pótolhatja semmiképpen az Istent, s hogy az ő tekintete, akárhány árgus szemem át figyel, nem érhet le oda, ahol az ember erkölcsisége valóban kialakul.” (*A „vallásos” nevelésről*. In: *Kiadatlan tanulmányok II.*) Manapság, amikor egyesek oly heves indulatokkal beszélnek iskolai hit- vagy erkölcs-oktatás ellen, érdemes volna elgondolkodni azon, vajon mit is érthetett Németh László ezen a kijelentésen: „a mi nevelésünkben nincsen hittan óra, s valahogy mégis minden óra hittan óra, a nem-tanórák is...” S még egy mondat, ugyanebből a tanulmányból: „Ady figyelmeztetett rá, hogy az Istenhez való viszony az egyházon kívül egy nagy embernek is lehet fontos dolga.”

Németh László írásait olvasva kérdések sora támad az emberben: mit szólna ő a mai vitákhoz? Mi volna a véleménye, ha látná, mennyire üzletté vált az, ami pénzre sosem váltható, és pénzért meg nem vásárolható? Hol van ma igazi minőség? Hol vannak, akik együtt, közösen, egy irányba tekintve felelősen gondolkodni képesek és készek?

Az önmagába burkolózó, önző élet helyett a másokért való élet nagyszerű példáját írja meg az *Irgalom* című regényében. *Legendát* akar írni, olvasmányt, amin tisztulni, épülni lehet a léleknek. Odaáll Németh László a szanta emberiség mellé, „amelynek hitet kell adni, hogy futni tud, a lábára is vigyázni közben, hogy sántaságába bele ne gabalyodjék.” Aki veszi magának a fáradságot, hogy végigolvassa ezt a regényt, ráismer majd az evangélium mindenki számára érvényes paradoxonára: „Aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt, de aki érettem elveszíti életét, megtalálja azt.” (Lukács 9,24) Azé a jövő, aki hitet tud adni, hogy érdemes élni. És ez a hit akkor fakad, ha meri vállalni az ember a szeretet kockázatát. Ne féljünk kimondani: ez evangéliumi üzenet.

Nem Németh Lászlónak van szüksége arra, hogy odafigyeljünk órá. Nekünk, akik itt élünk, hogy ne feledjük: „Az élet egy ügy, egy zászló, amit török-szakad föl kell valami belső, lelki oromra ütnünk.”

Kriskó Apollónia

KUSZA UTAK KISSZEBENBEN ÉS A NAGYVILÁGBAN

A hajnali vonaton elbóbiskoltam – már vagy negyven órája volt annak, hogy előző álmomból ébredtem. *Tivadar átballag a főtéren, hogy aztán három utcát menjen még a patak felé. Szappanért küldték.*

*

(Szeged–Budapest)

A Szeged–Pest vonalon a személyvonat nagyon lassú, de közönsége miatt néha mégis megéri azzal menni.

A lány, ahogy letelepedik mellém, megkínál valami nyúlós, spenót ízű rágógumival. Könnyed, csiszolatlan és rengeteget beszél. A gépről, amire egy évig rá volt kötve (nyakán ott a maradandó folt), az asztmás gyerekek lebilincselő

külön-világáról, a kis lánykáról, aki négy hónaposan halt meg, meg az azóta visszatérő asztmás rohamokról. A bárról, ahol most dolgozik – valahol Frankfurt mellett –, a hetente visszatérő lövöldözésekről.

A férje begolyózott a kislányka halálakor.

Általában a törökök lövöldöznek, olyankor bebújik a bárpult alá.

Aggódik, hogy csúnyán köhögök.

Fényképeket mutat. Amikor könnyes lesz a szemem, rám kacsint, nevetünk.

*

(Kiskunhalas)

A minap egy ládában találtam egy elsárgult, eredetileg fehér inget. Egyszerű szabású, egyszerű anyagú, az ujjvégeken fél centis csipkék. A harmadik gomb alatt egy kis szám: 23. Anyám száma a Szvetitsben százharminchárom volt. Akkor ez a Mamác. Iskolai „aláblúz”. Jó rám.

*

Tivadar az égre néz. Nemsokára esni fog.

*

(Tallin)

Hideg volt, esett és mi letörtek voltunk. Egy kapualjban vártuk, hogy az eső alábbhagyja. Fehérhajú, fehér bajuszos, zöld csokornyakkendős pincér állt meg mellettünk. A zöld falú épület szuterénjébe invitált bennünket, ahol „meleg van és megihatnának egy kávé is”.

Úgy vezetett bennünket, mint kis ember a magas rangú vendégeket, akiknek végre apró szívességet tehet.

Nem volt pénzünk, de ez cseppet sem zavarta.

Még meg sem ittuk a kávé, amikor mély, pincéres meghajlások közepette engedélyt kért, hogy koktélt keverhessen nekünk. A kávé után hát koktélt ittunk. Aztán Vana-Tallint, a helyi specialitást. Aztán Vana-Tallint tejszínnel. Aztán még egyet, eztán egy újabbat. Zenét tett be, mi táncoltunk. Végül haza vitt bennünket kocsival, mert nagyon berúgtunk.

*

(Balatonboglár)

M-mel valamelyik nyáron két hetet dolgoztunk egy boltban, amolyan segédmunkásként tejet pakoltunk, kirámoltunk, berámoltunk, penészes kolbászt mostunk ecettel frissé, még be is kentük olajjal – ez volt a dolgunk.

Lajos minden nap vásárolt, hosszú listával (három kg kenyér, virsli, öt vaj, tisztítószer, meg ilyesmi). Lajos arca deformált volt, bal és jobb szem magassága között öt centis különbség, hosszú fején torzult orr és száj. A keze is remegett, lassan járt és nehezen olvasott. Mi két perc alatt összeválogattuk a kosarába azt, ami neki fél órába telt.

Nyaranként képeslapot küld nekünk.

*

Tivadar elbámészkodott a főtér egyik mellékutcájában, szemben a barangtoronnyal. A ház előtt a fa törzse valamiért megcsavarodott, az ágak egymást kerülgetve próbáltak felfelé, vagy oldalirányba terjeszkedni, s végül úgy összekuszálódtak, hogy már nem lehetett kideríteni, melyik honnan indult, s eredetileg hová tartott.

*

(Csop – Záhony)

Új várótermek tűnnek föl, de a sorban megint az a magas, bajszos, jersey-öltönyös férfi áll előttem, meg a nagy hasú, ciklámen-szájú asszonyság, copfos kislányával. Már sohasem szakadunk el egymástól? Mindig ott állnak majd üres szemekkel előttem?

Néhány új arc, röpke beszélgetések, van, aki Moszkvából, van aki Szibériából, Lvovból; ki Magyarországra, ki tovább. Epizódként kétszázzal száguldunk valami kétes biztonságú autóúton. Nem fértünk fel az aktuális vonatra, most öt-hat órát úgyis várakoznunk kell. Fél órája ismertük már egymást – Tánya, Borisz, meg én. Borisz kocsikáztat bennünket, közben úriasan St-Morrist szívunk. Az epizód rövid.

A határról mindenkit visszaküldenek, én egy kávészünetben át tudok bújni a sorompó alatt. Pálinkával és szendviccsel fogadnak. Itthon vagyok.

*

Kisszebenben zuhog.

*

(Odessza – Budapest – London – Porto Allegri)

„Megy Együgyű, megy az erdőben
Keresve magánál bolondabbakat”

Jegor Letov, valami izsevszki legenda szerint, egy szibériai zárt városban élte le élete első felét. Egyszer azt álmodta, hogy a halál egy nagy palacsintas tállal járja az utcákat, s akit megkínál, annak a sorsa beteljesedik – közben kabátok belső zsebeiből kopejkák hullanak.

„Megy Együgyű, megy a világban
Keresve magánál bolondabbakat”

Andrjusa a Fekete-tenger partján megajándékozott egy Jegor Letov kazettával. Hazahoztam, lemásoltam és megajándékoztam vele Erikát. Erika a Temze partján összetalálkozott Robertoval, aki mostanában Porte-Allegri mellett hallgatja, hogy:

„Megy Együgyű, megy az égben
Keresve magánál bolondabbakat”

*

(Moszkva)

A konyhában ültünk, az asztalon csészék és tea, közöttünk jó hangulat, Ványecska négy éves volt, sokat hallgatott, de a süteményt, azt falta.

Néhány óra elteltével végre megszólalt.

– Tegnap eltemettem a lelkem. A sarkon, az Unyiverszálnij Magazin mellett. Keresztet is állítottam.

Ványecska mamája tovább fecsegett, őszről, divatról, a sütemény receptjéről.

– Miért mondtad, hogy eltemetted a lelked? – kérdeztem Ványecskát.

– Mert tényleg eltemettem. El kellett temetnem. Már halott volt.

*

Tivadar bőrig ázott, mire a szappanos mesterhez ért. Nem ment rögtön be. A falnak támasztotta hátát, figyelte az esőt. Aztán az ablakhoz lépett, bekukucskált. Lassan rajzolódott csak ki a gőzben dolgozó öreg alakja.

(Valahogy így sejtem meg én is, néha halk csodájú pillanatokban a kisszebeni szappanos mestert. Szépapámat.)